

Néhány gondolat a bűnügyi személyiségprofil-alkotás alapvető kérdéseiről

CSIRIK György Márton

A bűnügyi profilalkotás egy gyorsan fejlődő, ugyanakkor ellentmondásos terület a bűnügyi nyomozásnak. Évtizedes alkalmazása és a róla megjelent tanulmányok eredményeképp többféle irányzat alakult ki módszertanát és céljait illetően. Egyesek szerint a profilalkotás teljesen megbízhatatlan, mások szerint nem is tér el jelentősen a hagyományos nyomozati módszerektől. Jelen tanulmányban megpróbálok tisztázni néhány alapfogalmat, áttekinteni a történeti előzményeket, a személyiségprofil-alkotás legfontosabb irányzatait, s végül, de nem utolsó sorban rövid betekintést nyújtani a téma magyar vonatkozásaiba.

A bűnügyi profilalkotás (offender profiling, criminal profiling) az utóbbi évtizedek egyik új eszköze a bűnüldöző hatóságok kezében, amely elsősorban a társadalmi együttélés kereteit leginkább sértő és veszélyeztető bűncselekmények felderítéséhez nyújt segítséget, főként akkor, amikor nyomgazdag elkövetési helyszín áll a nyomozó hatóságok rendelkezésére, illetve ha sorozatos elkövetéssel állnak szemben.

A profilalkotás mint nyomozati módszer élénk szakmai vitát váltott ki mind a bűnüldöző szervek gyakorlati szakembereinek, mind a bűnüldözői tudományok elméleti művelőinek körében, a metódus igazolhatóságát, hatékonyságát, etikai dilemmáit illetően. A viták és kritikák kereszttüzében, illetve az újabb és újabb gyakorlati tapasztalatok fényében különböző irányzatok alakultak ki a profilalkotás kívánatos voltát tekintve, és folyamatosan gyarapszik a témához kapcsolódó szakirodalom is. Jelen cikkben – a terjedelmi korlátokat figyelembe véve – áttekintést nyújtok a profilalkotás kialakulásáról, elméleti alapjairól, történeti fejlődéséről, az egyes irányzatok közötti eltérésekről.

A profilalkotás meghatározása

A profilalkotás meghatározását vizsgálva megállapíthatjuk, hogy egyetlen, széles körben bevett, kanonizált definíció nincs a szakirodalomban. Így – szükségszerűen önkényes alapon – kiválasztottam néhány olyan meghatározást, amelyek a legalapvetőbb hangsúlyokat kellőképp érzékeltetik.

Holmes és DeBurger szerint a fogalom az alábbiakat takarja: „Tudományos, pszichológiai elméletek és módszerek összessége, melyek célja, hogy összekapcsolja a bűncselekményt, a sértett és az elkövető jellegzetességeit a nyomozás sikere érdekében.”¹

1 Holmes–DeBurger (1988): *Utilising information and approaches from various social and behavioural sciences, intended to assist law enforcement personnel in their investigations*. Idézi: Canter (1990) 189–215.

Copson az alábbi elemekre helyezi a hangsúlyt: „Minden előrejelzés, ajánlás, megfigyelés, mely a bűncselekményt, vagy bűncselekmények sorozatát elkövető egyén személyiségére történő következtetésen alapul, melynek alapja klinikai pszichológiai, vagy statisztikai elemzési szakértelem.”²

Brent E. Turvey a profilalkotás eredményeképpen megalkotott személyiségprofil az alábbiak szerint határozza meg: a bűncselekmény(ek) elkövetőjének személyiségére vonatkozóan levont következtetések (inferred) sorozata.³ John E. Douglas és munkatársai cikkükben azt emelik ki, hogy a profilalkotás alkalmazása nem adja meg a konkrét elkövetőt, helyette arra a személyiségtípusra utal, amely típus képviselői közül a legnagyobb valószínűséggel került ki az az egyén, aki elkövette a bűncselekményt.⁴

A különböző területekről érkezett szerzők különböző meghatározásait vizsgálva az alábbiakat emelném ki. A profilalkotás az ismeretlen elkövető azonosításában nyújt segítséget. Ismert elkövető kézre kerítéséhez más rendőrségi módszerek javasoltak. A profilalkotás csak segítséget nyújt, mivel soha nem konkrét elkövetőt identifikál. „A nyomozók általában egyetértettek abban, hogy a legtöbb segítséget eddig a gyanúsítottak körének leszűkítésében és a nyomozás célirányosabbá tételében nyújtottunk.”⁵ Arra vonatkozóan, hogy a módszer in concreto milyen módon segítheti a bűnüldözői szervek munkáját, számtalan eset képzelhető el, amelyek közül egyet részletesebben is ismertetek. A profilalkotás, részben azért is, mivel rengeteget merít az alkalmazott pszichológiából, olyan esetekben hasznos, amikor a nyomozó hatóságok rendelkezésére áll az elkövetés színhelye, s amikor valamilyen – többnyire erőszakos – fizikai interakció játszódott le. Ahol az elkövető és az áldozat között a kapcsolat áttételes, nem közvetlen, például vagyoni elleni vagy gazdasági bűncselekmények esetén, kizárt a személyiségprofil-alkotás. Ilyenkor nem játszódik le olyan személyes interakció, amely lehetővé tenné az elkövető személyiségére való következtetést.

Ahogy John Douglas írja: „Minél szokványosabb, minél kevésbé rendkívüli a bűncselekmény, annál kevesebb viselkedéstan bizonyítékkal számolhatunk. Utcai támadásokkal és kirablásokkal nem sokat kezdek. Túl gyakoriak, a viselkedés túl hétköznapi, ennél fogva a gyanúsítottak halmaza óriási. Ehhez hasonlóan az egyetlen késszúrás vagy lövés is nehezebb ügy, mint a többszöri döfés, a szabadtéri eset nagyobb kihívást jelent, mint a zárt helyi, egyetlen áldozat... nem ad annyi információt, mint egy sorozat.”⁶ Részben az előző gondolat logikai folytatásaként adódik, hogy profil csak szándékos bűncselekmények esetében alkotható. A nyomozó az elkövetés módszeréből próbál első körben az elkövető szándékára következtetni, márpedig gondatlanság esetében hiányzik a tudati oldal.⁷

2 („Any predictions, recommendations and observations based on the inference of offender characteristics from behaviour exhibited in a crime or a series of crimes, and offered to the investigators as the product of statistical or clinical expertise.”) Copson (1995): *Coals to Newcastle? Police use of offender profiling*. Idézi: Horgan (2002)

3 Turvey (2012c) 41–65.

4 Douglas et al. (1986) 401–421.

5 Douglas–Olshaker (1998) 169.

6 Uo. 180.

7 Nagy (2008) 214–126.

A profilalkotás rendszertani elhelyezése

Az általam mérvadónak tekintett szegedi iskola felosztása alapján a bűnügyi tudományokon belül elkülöníthetünk jogi (normatív) és nem jogi (empirikus) tudományokat. Ez utóbbi kategórián belül található a kriminológia és a kriminalisztika, illetve a különböző bűnügyi segédtudományok.⁸

A kriminológia egyik széles körben elfogadott definícióját Edwin H. Sutherland alkotta meg. Eszerint a kriminológia „az a tudományág, amely a bűncselekménnyel, mint társadalmi jelenséggel foglalkozik. Tárgyköre felöleli a jogalkotás, a törvénysértések és az azokra adott válaszok tanulmányozását. A kriminológia célja a jogalkotásra, a bűncselekményekre, a bűncselekmények kezelésére, megelőzésére vonatkozó általános és bizonyított alapelvek és egyéb tudományos ismeretek kidolgozása.”⁹

A kriminalisztika tudományának megalkotása Hans Gross¹⁰ nevéhez fűződik. A kriminalisztika lényegében a nyomozás tudománya, a felderítésre és a nyomozási cselekmények lebonyolítására kidolgozott, rendszerezett ismeretek összessége. Három alterülete a krimináltaktika, amely főként a bizonyítékgyűjtés személyi jellegű módozataival, a krimináltechnika, amely természettudományos módszerekkel végzi a nyomok kiértékelését, illetve a kriminálmétodika, amely kifejezetten az egyes bűncselekményfajták felderítéséhez ad ajánlásokat, illetve az egyes bűncselekményfajtákat bizonyos szempontok – elkövetői oldal, alkalmazott tárgyi eszközök – alapján csoportosítja.¹¹

Noha a profilalkotás nyomozati segédeszközként funkcionál, így a kriminalisztika területére, azon belül is szinte a definíciót szó szerint kimerítő kriminálmétodika területére helyezhető el, számtalan kriminológiai elemet is magában foglal. A kriminológia a bűnözést mint társadalmi jelenséget empirikus alapon vizsgálja. Vizsgálati területéhez hozzátartozik a bűnözéshez vezető okok feltárása, illetve általános és specifikus magyarázatokat kíván adni a bűnelkövetésre. Ezekhez hipotéziseket állít fel, amelyeket empirikus úton igyekszik tesztelni. Eredményei két okból sem hagyhatók figyelmen kívül. Egyrészt azért, mivel a profilalkotás fő célja éppen az ismeretlen elkövető megtalálása. Ismert elkövető elleni büntetőeljárásban az elkövetéshez vezető ok az eljárás menetét nem befolyásolja különösebben. Nyilván erre vonatkozó bizonyítékok begyűjtése is megtörténik a konkrét történeti tényállás minél pontosabb tisztázása érdekében, de a felderítés érdekében a nyomozó hatóságnak tág mozgásteret van más irányba elindulni. Ismeretlen tettes esetében, amihez rosszabb esetben még egy teljesen semmitmondó elkövetési helyszín is társul, nem sok lehetőség nyílik, mint a motívum tisztázása, amelyhez a kriminológia elméletei nagy segítséget nyújthatnak. Egy konkrét bűncselekmény elkövetése kapcsán bármelyik általános bűnözésemélet releváns szerephez juthat. A meglévő elméletek tudatos alkalmazása nagyban elősegítheti a nyomozás sikerét.

8 Uo. 26.

9 Sutherland (1937): *The Professional Thief*. Idézi: Freda et. al (2002) 32.

10 Teljes nevén: Dr. Johann Hans Baptist Gustav Gross.

11 Nagy (2008) 28–29.

A kriminológia egyik fontos részterülete a viktimológia, az áldozatok vizsgálatával foglalkozó részterület, márpedig a profilalkotásban az áldozatról szerezhető információk kiemelt jelentőséggel bírnak. Ezenfelül fontos kiemelni azt is, hogy a főként az elkövetés helyszínére koncentráló, és abból következtetéseket levonni kívánó, az FBI által alkalmazott bűnügyi nyomozati analízis is egyre inkább az adatsorok és statisztikák elemzésére épülő induktív irányba tolódik el.¹² Ez pedig már a kriminológia területe.

Előzmények

A profilalkotás módszertani alapjai több pilléren nyugszanak. Mivel maguk a profilalkotás kategóriája alá vont módszerek is rendkívüli változatosságot mutatnak, így az alkalmazott eszköztár is felettébb szerteágazó. Noha az előzőekben kifejtettem, hogy a profilalkotás során a kriminológiai irányzatok, illetve a bűnözéshez vezető okok kialakulására magyarázatot adni kívánó elméletek fontos szerepet játszanak, ezek részletes ismertetésétől terjedelmi okokból itt eltekintek. Nagyon röviden összefoglalva el lehet mondani, hogy a korai elméletek (legfőképp Cesare Lombroso hatására) a biológiai jellemzőket állították a deviáns viselkedés hátterébe. A későbbi, huszadik századi teóriák pedig sok tényezőt láttak a kriminalitás hátterében (családi környezet, az egyes osztályok értékrendje közötti különbségek, esetleg a hideg racionalitás).

A profilalkotással foglalkozó szakirodalom többnyire James Brussel amerikai pszichiáternek a new york-i robbantó kézrekerítésével kapcsolatban nyújtott támogatásánál kezdi a vizsgálódást. Véleményem szerint azonban indokolt a kitekintést időben jóval korábban kezdeni. Brent E. Turvey amerikai szakember szerint az első dokumentált esetre profil felhasználására az i. sz. 38-ban, görög területeken történt vérvád kapcsán került sor, amelyről Apionnak Caligula császárhoz címzett leveléből értesülhetünk.¹³ „A vérvád (rituális gyilkossággal történő hamis vád) egy korai és sokáig megmaradt formája a profilalkotásnak, mivel a bűncselekménnyel kapcsolatos mintázatokból egy lehetséges elkövetői körre (suspect pool), a konkrét esetben a helyi zsidó közösségre következett.”¹⁴

Az első dokumentált profilalkotási útmutató a Heinrich Kramer és Jacob Sprenger inkvizítorok által 1487 környékén kiadott „Malleus maleficarum” című kézikönyv volt.¹⁵ A könyv szerint a boszorkányok testi és életvitelbeli jegyek alapján könnyen beazonosíthatók. Ezek a jegyek:

- valamilyen sebesülés, anyajegy a testen,
- egyedül él,
- mentális betegségek tüneteit mutatja,
- gyógynövényeket termeszt,
- nincs gyermeke.¹⁶

12 Lehoczki (2011)

13 Turvey (2012a) 3–41.

14 Uo.

15 Uo.

16 Uo.

Módszerét tekintve talán első pillantásra történetietlennek és a modern alapokon nyugvó profilalkotás szempontjából irrelevánsnak tűnik ezeknek az epizódoknak a fel-
emlegetése. Véleményem szerint ez nincs így. Ezek a történeti példák a maguk nyerssé-
gében ugyanis intő példával szolgálhatnak arra, hogy ha a módszert nem megfelelően
használják, és hagyják, hogy már létező előítéleteket erősítsenek meg általa (a vérvá-
daknál), vagy a tekintélyre alapozó érvelési hibáknak engedve (a boszorkányüldözések-
nél) alkalmazzák, az rendkívül súlyos következményekkel járhat.

Az előzmények ismertetését folytatva a szépirodalom területére kell egy gyors pillan-
tást vetnünk. Két, a világirodalom szempontjából nagy formátumú író kell kiemelni, akik
a bűnügyi nyomozásban használatos deduktív következtetési módszer (vagyis az általános
sémából az egyedi esetre következtető logikai módszer) alkalmazására adnak példákat. Az
Edgar Allan Poe: „A Morgue utcai kettős gyilkosság” című művében leírt cselekményt John
Douglas FBI-ügynök a történelem első profilalkotó tevékenységének címkézi.¹⁷ „A rendes
és megszokott lépéseket megkerülve, az analitikus elme behatol ellenfelének gondolatvi-
lágába, azonosítja magát vele – és megtörténik az a gyakori eset, hogy felvilanásszerűen
megtalálja az egyetlen lehetőséget (sokszor milyen hihetetlenül egyszerű!), amellyel el-
lenfelét megtéveszti vagy téves lépésre szorítja.”¹⁸ Brent E. Turvey pedig Sir Arthur Conan
Doyle tevékenységét méltatja, kiemelve, hogy ő nemcsak íróként, hanem tudósként, illet-
ve igazságügyi orvosszakértőként is elismerésre méltó teljesítményt nyújtott.¹⁹

A profilalkotás fejlődésének története nem választható el a kriminalisztika önálló
tudományággá válásától. Ebben a vonatkozásban kiemelendő Hans Gross, aki a „krimi-
nalisztika” elnevezést is meghonosította, s a tudományág tényleges atyjának tekinthe-
tő.²⁰ Ő volt az, aki hitt a tudomány és a racionalitás erejében a bűnügyi nyomozás során
is.²¹ De az osztrák tudós más szempontból is kiemelendő, ha a profilalkotás kialakulá-
sát, illetve fejlődését vizsgáljuk. „A tolvaj majdnem minden esetben a jelenlétének a
legfontosabb nyomát adja, *nevezetesen azt a módot, ahogy a lopást elkövette*. Valójában
minden tolvajnak van egy karakterisztikus stílusa, *modus operandi*-ja, melytől ritkán
tér el, s amelytől képtelen teljesen megszabadulni.”²² Egy másik művében pedig így ír:
„Vajon nem közismert, hogy a tett a személyiség összességének kimenetele (outcome).
Nem-e úgy ítéljük meg, hogy a tett és a jellem korrelatív fogalmak... Minden egyes tett
csak úgy képzelhető el, ha egy meghatározott jellemet kapcsolatba hozunk vele.”²³ (*Sic!*)
Alapművében, a magyarra Kriminalisztika rendszere c. művében különböző bűncselek-
mények legjellemzőbb elkövetési módjait adja meg, például lopás, okirat-hamisítás és
csalás, gyújtogatás. Lopásnál például megkülönbözteti a betöréses rablást (differenci-
álva azt az ablakon és az ajtón át történő behatolás szempontjából), a zsebtolvajlást és
a nyílt téren (pl. piacokon) megvalósított lopást.²⁴

17 Douglas–Olshaker (1998) 31.

18 Poe (1841) 7.

19 Turvey uo.

20 Tremmel et al. (2009) 40.

21 Turvey uo.

22 Gross (1924)

23 Gross (1968): *Criminal Psychology*. Idézi: Turvey uo.

24 Gross (1924) 247–291.

A modern profilalkotás kezdetei

1940 és 1956 között a „New York-i örült robbantó” néven elhíresült személy tartotta rettegésben a metropolisz lakóit, aki a jelzett időszakban harminckét bombamerényletet hajtott végre. James Brussel pszichológus, akit a helyi rendőri szervek kértek fel, hogy segítsen a nyomozásban a helyszíni fotók, illetve a robbantó anonim fenyegető leveleit tanulmányozva, megalkotta az elkövető személyiségprofilját, amely kellő pontosságúnak bizonyult. A leírás alapján sikerült kézre keríteni George Meteskyt.²⁵

A hatvanas években Howard Teten kezdte kidolgozni saját módszere alapjait. Tetenre nagy hatást gyakorolt Hans Gross, illetve több alkalommal személyesen konzultált James Brussellel. Módszerét 1972-től kezdte tanítani az FBI-akadémián, kriminálpszichológia néven. Az oktatásnak már a kezdet kezdetén az volt a célja, hogy a gyakorlati bűnüldözési munkák során használható kiindulópontokat adjon. A pusztán elméleti látásmódot a bűnüldözés terén csak igen korlátozottan lehetett hasznosítani.²⁶

1972-ben Jack Kirsch FBI-ügynök állította fel a Behavioral Science Unit (BSU) elnevezésű egységet, amely lényegében a mai napig végzi a profilalkotói tevékenységet.²⁷ A nyolcvanas évek elejének politikai légköre komoly lendületet adott a profilalkotás fejlődésének. Ronald Reagan republikánus elnök a neokonzervatív ideológia jegyében harcot hirdetett a bűnözés ellen, s erőforrásokat nem sajnálva támogatott minden, a bűnözés visszaszorítását szolgáló erőfeszítést. 1981-ben a legfőbb ügyész (attorney general) létrehozta a saját tanácsadó testületét (Attorney General’s Task Force on the Violent Crime), melynek célja az erőszakos bűncselekmények számának csökkentésére irányuló programok kidolgozása, illetve megszervezése volt. Ebben a programban a BSU tanácsadó szerepet vállalt.²⁸

1982-ben állt fel a program az erőszakos bűnelkövetők elfogására (Violent Criminal Apprehension Programme, VICAP), amely nem más, mint egy integrált adatbázis.²⁹ Az ötlet Pierce Brookstól származik, aki Los Angelesben dolgozott nyomozóként. 1958-ban egy Harvey Glatman nevű sorozatgyilkos ügyén dolgozva arra a következtetésre jutott, hogy az esetleg még az ügyhöz nem kapcsolt áldozatok megtalálása sokkal könnyebb lenne, ha egy integrált adatbázis állna rendelkezésére, amely tartalmazza az emberöléses ügyeket a városból, annak környékéről, illetve más – tagállami vagy szövetségi – szervek hatáskörébe tartozó esetek közül. Már a legelején felvetődött benne a számítógépes adattárolás ötlete, de ez 1958-ban még megvalósíthatatlannak látszott. A VICAP egyfajta egyszerűsített elődjét kezdte kiépíteni úgy, hogy a városi könyvtár archívumában található hírlapokat böngészve kutatta a régi ügyeket. A VICAP rendszerébe az adatszolgáltatás önkéntes, az ügyben hatáskörrel és illetékességgel rendelkező szerv diszkrecionális joga eldönteni, hogy továbbítja-e az ügy adatait. Az első években a beszolgáltatott esetek 150-től 1400-ig terjedtek évente, amely szám

25 Ebisike (2007) 44.

26 Douglas–Olshaker (1998) 106.

27 Uo.

28 Bendzsák–Benke (1994)

29 Uo.

csak a töredéke az összes ilyen ügynek. A nagyvárosi és urbánus területek rendőrségei pedig különösen passzívnak bizonyultak ennek az adminisztratív feladatnak az ellátásában. További problémát jelentett a továbbítani kívánt ügyekre kialakított kérdőív óriási terjedelme.³⁰

1985-ben állt fel a National Center for the Analysis of Violent Crime (NCAVC), a BSU kibővítésének eredményeképp. Az eredeti koncepció az volt, hogy felálljon egy olyan egység, melynek szolgáltatásait minden rendőri szerv díjmentesen igénybe tudja vinni, s amely példátlan segítséget tud nyújtani a sorozatgyilkosságok felderítésénél. Az NCAVC két fő szervezeti egységből tevődik össze. Egyrészt operatív viselkedéselemző egységekből (Behavioral Analysis Units), illetve a már említett VICAP-ból. Az előbbiekből három alosztályt tartanak számon. Az első a terrorcselekményekkel összefüggő fenyegető üzenetek komolyságát méri, a második egység a felnőtt áldozatok sérelmére elkövetett bűncselekmények felderítését végzi, a harmadik pedig a gyermekek ellen elkövetett bűntettek utáni nyomozásban vesz részt. Az egységek munkája három célt szolgál: operatív nyomozásban nyújtott segítség, kutatások végzése, illetve oktatási, képzési tevékenység ellátása.³¹

A számítógépes technika 1990-es évekbeli robbanásszerű fejlődésével párhuzamosan a VICAP is kezdte a használhatóság érzetét kelteni. Először is az adatbázis személyzetének sikerült a kérdések számát többéves kutatómunka után – amely során azt vizsgálták, hogy melyek azok a kérdések, illetve az azokra adott válaszok, amelyekből az eljáró rendőri szervek a legtöbb tényleges információhoz jutnak – pontosan a felére csökkenteni, 190-ről 95-re. Sikerült kialakítani egy felhasználóbarát interface-t, így a VICAP-ból információkat lekérő nyomozók a műveletet már önállóan is el tudják végezni. Az adatlekérés biztonságáért, illetve az illetéktelenek általi hozzáférés letiltásáért egy külön program, a LEO (Law Enforcement Online) felelős.³²

Bűnügyi nyomozati elemzés – Criminal Investigative Analysis

Az FBI által alkalmazott módszer részleteinek kidolgozása a Howard Tetent követő generációhoz köthető.³³ A módszer korábbi dokumentált esetek feldolgozásán, nyomozati tapasztalatokon, illetve a rendelkezésre álló adatbázis (VICAP) használatán alapul. Az 1970-es években számos emberölési ügyet nem tudott felderíteni a Szövetségi Nyomozóiroda. Olyan módszerre volt szükségük, amely rámutat a legvalószínűbb elkövetők csoportjára.³⁴ A Criminal Investigative Analyst említve már itt ki kell emelni azt a tényt, hogy ez az irányzat áll a legközelebb a valós rendőri munkához, annak tapasztalataiból indul ki, s eredményességét is a megoldott ügyek számában méri. Ezt az attitűdöt az elméletibb alapon álló irányzatok igen kritikusan szemlélik (lásd később).

---

30 Witzig (1992) 73–92.

31 McNamara–Morton (2007) 16–17.

32 Witzig uo.

33 Lehoczki (2011)

34 Ebisike (2007) 47.

A módszer alapvetéseinek kidolgozásában kiemelt jelentőséggel bírt harminchat, bebörtönzött személyekkel készített interjú. Ezeknek a célja az ilyen személyek jellemének és motivációinak alaposabb feltárása volt. Az ötlet véletlenszerűen merült fel: John Douglas Egyesült Államok-szerte tartott órákat különféle tanfolyamokon, és szabadidejét azzal töltötte, hogy a közelben lévő büntetés-végrehajtási egységek „prominens” lakóit látogatta meg. Később az interjúk rendszerezett, módszeres formát öltöttek. Az első interjúalanyt, a kaliforniai Ed Kempert 1978-ban kérdezték ki. A tapasztalatokat Douglas és Ressler gyakorlatilag rögtön beépítette az Egyesült Államok-szerte alkalmazott kriminálpszichológia-tananyagba.³⁵ Az interjúk segítségével vált lehetővé, hogy „kapcsolatot teremtsünk az elkövető agyában lejátszódó folyamatok és a tettehlyen hátrahagyott bizonyítékok között.”³⁶ A börtöninterjúkból levont egyik fontos következtetés az volt, hogy az ilyen brutális bűncselekmények elkövetéséhez egy komoly frusztráltság és eltökéltség szükséges. Ez pedig nem egyik napról a másikra alakul ki. Általában egy kiváltó esemény vagy incidens (stresszor) bekövetkezése után kerül sor a tett megvalósítására.³⁷

A Criminal Investigative Analysis gyakorlati alkalmazásáról a legátfogóbb tanulmányt a Douglas–Ressler–Burgess–Hartman négyes közölte.³⁸ A szerzők a profilalkotás folyamatát az orvosok munkájához hasonlítják, akik diagnózist állítanak fel. Ehhez szükséges minden adat begyűjtése, a történeti tényállás rekonstrukciója, egy hipotézis felállítása, a profil tesztelése és végül a visszacsatolás. A hipotézist a nyomozó saját korábbi tapasztalataira alapozva készíti el.³⁹ A profilalkotás folyamatát a szerzők öt plusz egy fázisra osztották:

1. *Beviteli fázis (Profiling Inputs Stage)*

A szerzők már itt kiemelik az átfogó korábbi esettanulmányok szükségességét. Rámutatnak a viktimológia kiemelt szerepére a nyomozás során. Az áldozatról a lehető legpontosabb és legrészletesebb információkat (háztartási adatok, munkaviszony, szokások, félelmek, korábbi bűncselekményekhez való kötődés – akár elkövetői, akár áldozati oldalon –, családi kapcsolatok, társasági élet) kell beszerezni. Elengedhetetlen az igazságügyi orvosszakértő pontos jelentése. Nagyon fontos, hogy a profilalkotó nem kaphatja meg a lehetséges gyanúsítottak leírását, mert az tudat alatt arra sarkallná, hogy a már meglévő gyanúsítottra szabja a profilját.

2. *A döntés modellezése (Decision Process Models Stage)*

Ebben a fázisban kell a beszerzett adatokat értelmezhető mintázatokba rendezni. Az értékelés hét fő súlyponti kérdés mentén történik: az emberölés típusa, a motívum, az áldozati rizikó (vagyis az, hogy az áldozatnak életvitele szempontjából mekkora esélye volt arra, hogy áldozattá váljon), tettesi rizikó (vagyis az,

35 Uo.

36 Douglas–Olshaker (1998) 129.

37 Uo. 146.

38 Douglas et al. (1986)

39 A saját intuíciókra és tapasztalatokra való támaszkodás mutatja, hogy ez az irányzat áll a legközelebb a gyakorlati bűnüldözői tevékenységhez.

hogy az elkövető az adott esetben mekkora kockázatot vállalt a bűncselekmény elkövetésével), a fejlődés, „escalation” (vagyis az a folyamat, amely során az elkövető kisebb súlyú bűncselekmények elkövetésétől a súlyosabbak felé halad), illetve az időpont és a helyszín jelentőségének értékelése.

3. *A bűncselekmény értékelése (Crime Assessment Stage)*

Ezen a ponton kell a történeti tényállást a lehető legpontosabban modellezni, az időmenetet felvázolni, illetve a tettes és az áldozat viselkedését rekonstruálni. Az értékelés a bűncselekmény osztályozása, a rendezett/rendezetlen aspektusok (lásd később), az áldozat kiválasztásának és kontroll alatt tartásának módja, az elkövetési helyszín utólagos módosítása (staging) vagy annak hiánya, az esetlegesen feltárt motívum, illetve az elkövetési helyszín dinamikája alapján történik.

4. *A profil megalkotása (Criminal Profile Stage)*

A megalkotott profil bemutatja a lehetséges elkövető személyiségét, illetve a bűncselekmény elkövetésével összefüggő viselkedés jellemzőit. A profil megalkotása után kiválaszthatók az adott esetre szabott akciók, mivel a profil alapján könnyebb megállapítani, hogy az elkövető ezekre miként fog reagálni.

5. *Nyomozati fázis (Investigation Stage)*

A megalkotott profil a többi nyomozati akta közé kerülve segíti a további munkát. Amennyiben új fejlemény történik, vagy nem sikerül a tettes azonosítása, az információ újbóli feldolgozása és a profil frissítése következik be.

6. *Elfogás (Apprehension Stage)*

Beismerő vallomás esetében fontos egy részletes interjú lebonyolítása, hogy a profil megalapozottságát verifikálni lehessen.

A szerzők a folyamatot egy megtörtént (anonimizált) jogeset feldolgozásán keresztül gyakorlati szempontból is bemutatják. Egy fiatal nő meztelen holttestét fedezték fel délután három óra körül annak a többemeletes bérháznak a tetején, ahol lakott. Az arca szét volt zúzva, a halál oka a táska pántjával történő megfojtás volt. „A nem tudtok megállítani” illetve a „Basszátok meg” felirat volt a hasára firkálva. Vaginájába egy esernyő volt behelyezve. A combon post mortem harapások nyomai voltak megtalálhatók. A tettes a helyszínen székelt, ürülékét az áldozat ruháival takarta le.

1. *Beviteli fázis*

A helyszínen talált minden tárgy az áldozathoz tartozott. Az elkövetés helyszíne különbözött a halál helyszínétől, az áldozat elrablása a lépcsőházban történt. Az áldozatról a következő információkat sikerült begyűjteni. A huszonhat éves, igen alacsony nő szüleivel élt, s egy gondozóotthonban dolgozott. Csendes életvitelt folytatott, nem randevúzott, nem volt sem különösen feltűnő, sem különösen vonzó jelenség. Minden reggel munkába menet hangulatától függően vagy lépcsőzött, vagy lifttel jutott le a földszintre. A helyszín alaposabb vizsgálata, illetve az igazságügyi orvosszakértő szakvéleménye kimutatta, hogy az áldozat hüvelyében nem találtak ondónyomokat, ellenben a háttetőn, nem messze a holttesttől igen.

2. *Modellezés*

A bűncselekmény kategóriája elsődlegesen szexuális célú emberölés (single homicide). Az áldozat az alacsony rizikófaktorba tartozott, termete és testalkata képtelenné tette bármilyen ellenállás kifejtésére. A környéken korábbi, ismertté vált hasonló bűntény nem következett be. A bűncselekmény elkövetésével a tettes igen nagy kockázatot vállalt: az áldozat elkábítása a lépcsőfordulóban, majd a tetőre való felvitele a kora reggeli órákban történt, amikor az idegenekkel való összetalálkozás esélye igen nagy volt. Az időfaktor elemzése során arra a következtetésre juthatunk, hogy az egész folyamat – az elkábítás, a tetőre való felvitel, a maszturbáció, illetve az áldozat post mortem elhelyezése – jelentős időt vett igénybe. Az, hogy a tettes biztonságban érezte magát a helyszínen, azt indikálja, hogy korábban járt már ott, és annak következtében, hogy ismerős volt számára a helyszín, úgy érezhette, hogy tevékenységében nem szakítják félbe.

3. *Értékelés*

Az áldozat kiválasztásához valószínűleg hozzájárult alacsony termete, s emiatt ellenállás kifejtésére kevésbé képes volta. Az a tény, hogy a leütés előtt az áldozat nem sikított, illetve hogy védekezésnek nem volt nyoma a holttesten, azt indikálja, hogy az elkövető nem rítt ki a környezetből a lépcsőházban reggel fél hét körül. Az áldozat tehát vagy már – legalább – látásból ismerte, vagy feltűnésmentes ruházatban – pl. munkás, postás stb. – jelent meg, esetleg szándékosan választott ilyen álcát. Utóbbinak azonban ellentmond a tény, hogy a támadás valószínűleg spontán módon következett be. A helyszín nem volt megrendezett (staged). Az áldozat holttestének degradáló pózba helyezése azt mutatja, hogy az elkövető nem érzett bűnbánatot (remorse) az elkövetés után.

4. *A profil megalkotása*

Az információk alapján a nyomozók a következő profilt alkották. Az elkövető huszonöt és harmincöt év közötti, átlagos testalkatú, fehér férfi, aki nem tűnt ki a helyszín környezetéből. Átlagos intelligenciájú, valószínűleg félbehagyta középiskolai tanulmányait. Fizikai munkát végez. Alkoholnak és kábítószereknek nem volt ráhatása a bűncselekményre, mivel az a kora reggeli órákban történt. Az a tény, hogy az emberölés szexuális célzattal történt, de közösülésre nem került sor, arra enged következtetni, hogy az elkövető szexuálisan éretlen, tapasztalatlan volt. Mivel minden jel spontán elkövetésre utal, a tettesnek volt valamilyen oka arra, hogy reggel fél hétkor az épületben tartózkodjon. Vagy ott lakott, vagy ott volt elvégezni való munkája. A hullagyalázásnak ez az esztelen módja arra enged következtetni, hogy egy nagyon összezavart elkövetővel állunk szemben, aki valószínűleg mentális problémákkal küszködik.

5. *Nyomozás*

A cselekmény brutalitásából következő hatalmas médiafigyelem miatt a rendőrség óriási erővel kezdett nyomozni. Az eljárás kezdeti szakaszában körülbelül kétezer embert hallgattak ki. A beérkező profil szinte egy az egyben ráillett egy helyi elmegyógyintézetben kezelés alatt álló férfira, akinek szülei az elkövetés

helyszínéül szolgáló lakóházban laktak. A rendőrség korábban már kihallgatta, de az elkövetés idejére alibivel rendelkezett: az említett időpontban a létesítményben tartózkodott. Mivel azonban a profil erősen rá vallott, alaposabban utánanézték. Kiderült, hogy az elmeógyógyintézet elhagyásáról és az oda való visszatérésről vezetett nyilvántartás pontatlan, megbízhatatlan, könnyűszerrel hamisítható volt. Könnyen lehet tehát, hogy az elkövető a szüleit látogatta meg azon a bizonyos reggelen, s az áldozatot meglátva ötlött fel benne a már részletezett cselekmény gondolata. A további nyomozás során sikerült megállapítani, hogy a gyanúsított fognyomai megegyeztek az áldozat combján található harapásnyomokkal, s ez végül döntő erejű bizonyítékként került értékelésre.

Példánkban tehát a profilalkotás úgy segítette a rendőri munkát, hogy ráterelte a figyelmet egy olyan egyénre, aki a nyomozás látókörébe került, de mégis kisiklott a bűnüldöző hatóságok kezei közül. Mint már említettem, a Criminal Investigative Analysis elsődleges célja a bűnüldöző szervek munkájának hatékony segítése. Ennek érdekében könnyen használható kategóriákat állít fel. Ilyen az elkövetés módja (modus operandi, röviden MO) és az elkövetői aláírás vagy elkövetői névjegy (signature, call card) közti megkülönböztetés. A *modus operandi* az elkövetés módjának fordítható, s azon jellegzetességek összessége, amelyek az elkövetőt a bűncselekmény végrehajtása során jellemzik. Az elkövető ugyanis ragaszkodik ezekhez a megoldásokhoz (perszerevancia).⁴⁰ Ez persze nem jelenti a modus operandi statikájának kizárólagosságát. Az elkövető kitart a már működő, bevált fordulatok mellett, de tanul is az esetleges hibákból, ilyen módon a modus operandi dinamikus jellegű is. A betörő például, aki az első alkalommal betörte a pinceablakot, legközelebb eszközöket hoz magával, hogy csökkentse a zajt és a kockázatot. Harmadik alkalommal már esetleg ki is figyeli a kiszemelt ház lakóinak rutinját, vagy hosszabb ideig nem lakott ingatlant választ betörése célpontjául. A nemi erőszakoló, aki első alkalommal nem tudta kontroll alá kényszeríteni és ott tartani áldozatát, később új technikákat fejleszt ki erre.⁴¹

A modus operandi az elkövetés módjának azonban csak egy része. Még hozzá azon aspektusok gyűjtőkategóriája, melyek a bűncselekmény elkövetéséhez szükségesek. Ezzel szemben az *elkövetői névjegy* ezen túlmegy, s az elkövető személyiségére mutat rá.⁴² Úgy is lehet fogalmazni, hogy az elkövetői névjegy megalkotása az elkövető érzelmi, pszichikai szükségleteit elégíti ki.⁴³ Az elkövetői névjegy helyes felismerésének kiemelt szerepe lehet a különböző hatáskörű és illetékességű szervekhez tartozó bűncselekmények összekapcsolásában és felderítésében.⁴⁴

Annak ellenére, hogy a Criminal Investigative Analysis irányzat bevallott célja, hogy a nyomozási tevékenységek tényleges lebonyolításában nyújtson használható segítséget, és a megalapozott elméleti háttér kidolgozását a módszer művelői másodlagosként kezelik, történetek kísérletek az ismeretek tudományos rendszerré történő kovácsolá-

40 Tremmel et al. (2009) 223.

41 Douglas–Douglas (1992)

42 Uo.

43 Tremmel et al. (2009) 224.

44 Douglas–Douglas (1992)

sában. Ilyen kísérlet volt a Szövetségi Nyomozóiroda által kiadott Crime Classification Manual (Bűnügyi Osztályozási Kézikönyv). A mű előszavában kiemelik, hogy minden tudomány alapja az adatgyűjtés, -feldolgozás, azok mintázatokba rendezése, illetve a korábbi adatsorokkal történő kritikus összevetés.⁴⁵

A Crime Classification Manual, mint ahogy a neve is indikálja, gyakorlatilag egyfajta kézikönyvként funkcionál. Fő célja, hogy a már bemutatott profilalkotási folyamat második lépésében történő mintázatba rendezéshez nyújtson segítséget. A releváns bűncselekményeket hét alapkategóriára osztja fel. Ezek a következők: emberölés (homicide), gyújtogatás/bombázás, erőszakos nemi bűncselekmények (rape & sexual assault), nem halálos személy és vagyon elleni bűncselekmények, számítógépes bűncselekmények (computer crimes), kiberbűncselekmények (cyber crimes), illetve az interneten, gyermekek sérelmére elkövetett szexuális bűncselekmények. Minden bűncselekménytípuson belül a legrelevánsabb jellemzők alapján alkategóriák felállítására került sor, amelyeken belül még további finomítások tehetők. Az egyes fő- és alkategóriákat kézikönyvstílusban számmutatóval látták el a szerkesztők.

A könyv minden típusnál megadja az alapvető fogalmakat, a jellemző viktimológiai adatokat, a helyszínen általában fellelhető nyomokat, azt, hogy mennyire gyakori az elkövetés helyszínének manipulációja (staging), a krimináltechnikai felfedezéseket (forensic findings), gyakorlati nyomozási tanácsokat ad, illetve javaslatokat arra, hogy a házkutatási parancs kibocsátásánál milyen tényezőkre kell figyelemmel lenni. Minden egyes típushoz megtörtént eset feldolgozása kapcsolódik.

A Szövetségi Nyomozóiroda által használt profilalkotási módszer egyik leggyakrabban idézett és legtöbb szakmai vitát kiváltó tétele, a sorozatelkövető bűnözők *rendezett* (organized) és *nem rendezett* (disorganized) kategóriákra történő felosztása volt. A felosztás szerint a rendezett elkövető általánosságban átlagos vagy annál magasabb intelligenciával rendelkezik, szociálisan kompetens, illetve a rendezetlen elkövetőnél nagyobb valószínűséggel tölt be magasabb végzettséghez kötődő állást. A bűncselekmény elkövetési módját tekintve a tettesek ezen típusába tartozó személyek eltervezik a cselekmény lebonyolításának menetét, magukkal viszik, majd az elkövetés helyszínéről el is viszik fegyverüket. A jobb szociális képességekből kifolyólag a rendezett elkövető gyakran kapcsolat létesítésével kerül áldozata közelébe. Ezzel szemben a nem rendezett elkövetők esetében a helyszínek általános rendetlenséget mutatnak, s ez a tervezés kezdetlegességére vagy teljes hiányára utal. Az ilyen típusú tettes a holttestet gyakran a nyilvánosság számára jól elérhető helyen hagyja. A nem rendezett elkövető alacsony intelligenciával rendelkezik, életvitelét tekintve szociálisan inkompetens, ebből kifolyólag valószínűbb, hogy áldozata védekezését gyors és lehenygerlő erejű támadással töri meg (blitz attack).⁴⁶ Ez a fajta felosztás könnyen alkalmazható az eset mély elemzése nélkül, így nagyon csábító azoknak, akik nem részesültek formális pszichológiaoktatásban, sőt valójában éppen számukra készült.⁴⁷

45 Douglas et al. (1992) 9.

46 Canter (2004)

47 Turvey (2012d) 67–99.

Nyomozati pszichológia – Investigative Psychology

A nyomozati pszichológia elnevezéssel illetett profilalkotói metódus David Canter liverpooli pszichológiai professzor nevéhez köthető. 1985-ben a Scotland Yard megkereste Cantert azzal kapcsolatban, hogy miként lehetne alkalmazni a pszichológia tudományát a bűncselekmények hatékonyabb felderítése érdekében. A professzor elismerte, hogy kezdetben semmilyen tudás nem állt rendelkezésére arról, hogy néz ki egy nyomozás a gyakorlatban, illetve a bűnözői viselkedésről is csak limitált ismeretei voltak.⁴⁸

Abból indult ki, hogy a nyomozói munkára káros befolyást gyakorol a megközelítés, amely minden áron deduktív alapon próbál következtetéseket levonni. Példaként azt az esetet hozza fel, amikor egy szemtanú állítása szerint az elkövetőnek a jobb kezén rövid körmei voltak, míg a balon hosszúra voltak növesztve, ebből pedig az a következtetés vonható le, hogy az elkövető komoly gitárjátékos volt. Ez azonban hiba. Tisztán empirikus bizonyítékok nélkül nem vonható le ilyen konzekvenciák. Lehet, hogy ez a mintázat nem vonatkozik az összes komoly gitárosra, illetve az is könnyen elképzelhető, hogy más egyének is – valamilyen okból kifolyólag – így növesztik a körmeiket. A szóban forgó esetben az elkövető valóban nem gitározott, körmeit más okból növesztette meg.

Véleménye szerint az első tényleges profilalkotók nem mások voltak, mint azok a pszichológusok, akiknek szakvéleményét rendőri szervek a nyomozás valamely szakaszában kikérték. Mivel azonban a tömegmédiá különös figyelemmel követi az erősza-kos, illetve szexuális tartalmú bűncselekményeket, azt a képzetet kelti, hogy az ilyen bűncselekmények megoldásához különleges, egyedi szakértelem szükséges. Sőt, a profilalkotás kifejezés is egyfajta misztikus tartalommal töltődött fel az idők során, amely azt sugallja, hogy ez a tevékenység minőségileg mást takar, mint az alkalmazott pszichológia tudományának űzését. David Canter szerint azonban ez korántsem állja meg a helyét. Ráadásul – bár ezt szó szerint nem mondja ki, de erősen implikálja – az egész FBI által alkalmazott profilalkotói tevékenység csak üres fecsegés, amíg nem állnak rendelkezésünkre tudományosan igazolt tények, melyek alapján magabiztosan lehetne következtetni egy bűnelkövető személyiségére az általa hátrahagyott helyszín alapján. Ennek a kaotikus helyzetnek részben az a tudományos attitűddel össze nem egyeztethető sietség az oka, amellyel a módszer berobbant a nyomozási gyakorlatokba és a köztudatba. A profilalkotási módszer ráadásul könnyen összetéveszthető a „szimpla” nyomozási tevékenységgel, melynek hátterében az áll, hogy a Criminal Investigative Analysis kidolgozói nyomozók voltak.⁴⁹

A fiktív deduktív hős alakja és a valódi tudományosság közt feszülő ellentét Canter szerint nem új a pszichológiában sem. Régóta el lehet különíteni a praktizáló pszichológust, aki az előtte lévő egyedi páciens kórképéből próbál levonni következtetéseket, illetve a matematikai módszerekkel kidolgozott és statisztikai adatsorokkal alátámasztott információkat alkalmazó tudós alakját. Canter egy 1954-es publikációsorozatra

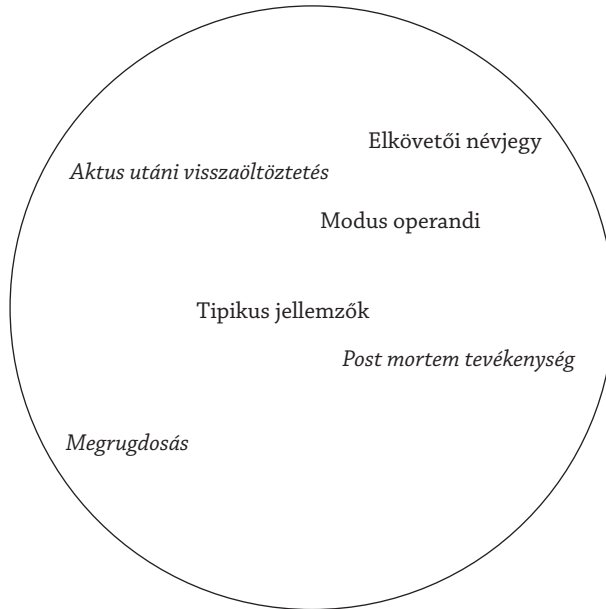
48 Ebisike (2007) 78.

49 Canter (2000) 23–46.

utalva – amely állítása szerint bebizonyította, hogy az induktív (azaz az egyedi esetek összességéből egy általános mintát kirajzolni próbáló) logikai módszer sokkal pontosabb – egyértelműen az utóbbi mellett foglalt állást.

Canter a profilalkotás folyamata során nem is elsősorban az elkövető személyiségére koncentrál, vagy legalábbis nem olyan értelemben, ahogy arra számítani lehet. Aból indul ki, hogy a nyomozás során lehetnek olyan pontok, amikor nincs előrehaladás. Ilyenkor a nyomozás lebonyolítói kénytelenek hipotéziseket alkotni. Szerinte ennél a fázisnál merül fel a profilalkotás, amely a feltevéseket empirikus adatokkal tudja alátámasztani, így ezek segítségével a feltételezések legalábbis a valószínű kategóriába fognak esni.

A profilalkotást Canter egy elméleti alapokkal rendelkező tudományos rendszerben képzei el, s ennek érdekében több szempontból szakít a hagyományos kriminológiai kategóriákkal és felosztásokkal. A klasszikus elkülönítés első szintje ott kezdődik, hogy különbséget teszünk azok között az egyének között, akik elkövetnek bűncselekményeket, és azok között, akik nem. A legutolsó szint az elkövetés módjában keresendő, például, hogy egy ugyanolyan típusú erőszakos bűncselekménynél milyen fegyvert használtak a különböző elkövetők. A két szélső megkülönböztetés között pedig olyan dichotómiákat találunk, mint az erőszakos, illetve a vagyon elleni nem erőszakos elkövetők jellemzői közti különbségtétel. Ez a modell azonban túlzottan egyszerűsít: valamilyen cselekménynek az egyik kategóriába helyezése szükségszerűen kizárja azt, hogy a másik kategóriába helyezzzük, holott az elkövetett bűncselekmények kapcsán gyakran előfordul az ilyen áthajlás (overlapping). A bűnözés teljes megértéséhez Canter szerint egy komplex modell felállítása szükséges. Ő ezt az ún. Radex-modellben találta meg. Ennek lényege, hogy a kriminális viselkedés mintázatait kör alakba rendezve kell elképzelni. Ennek közepén állnak azon faktorok, amelyek az elkövetés szempontjából gyakorinak minősülnek, míg a kör középpontjától távolodva egyre rendhagyóbb viselkedési jellegzetességeket fedezhetünk fel, míg a körön belül, a középponttól egyenlő távolságra lévő, de más irányban elhelyezkedő pontokkal a bűncselekmények tényleges megvalósítási módjait szemléltethetjük. A két dimenziót szexuális bűncselekményeknél leegyszerűsítve az *1. ábra* szemlélteti.

1. ábra: Radex-modell szexuális bűncselekmények esetén

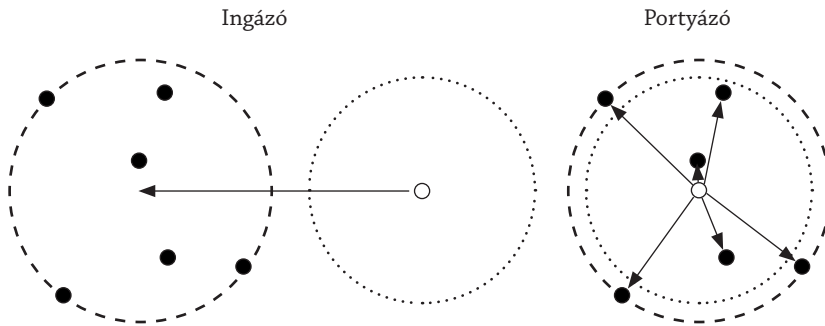
Canter elméletében fontos szerepet játszik az a megközelítés, hogy elveti a racionális döntés modelljét, és úgy látja, hogy a bűnözők életének mindennapi része a kriminalitás,⁵⁰ így az elkövetés módjából igen könnyen lehet következtetni az elkövető személyiségére. A Criminal Investigative Analysis bevált megközelítésétől eltérően azonban hangsúlyozza, hogy nem csak élet, testi épség elleni, nemi, illetve sorozat-bűncselekmények esetén készíthető profil. Meglátása szerint az alkalmazott pszichológia minden bűncselekmény felderítésénél hatékonyan alkalmazható.⁵¹

Mint már említettem, David Canter szerint a tudományosság kritériumainak csak egy empirikusan tesztelt és verifikált hipotézis felel meg. Ezzel a módszerrel két említésre méltó cikket írt a témában. Az első a szexuális bűnözők elkövetési helyeinek mintázatáról szól.⁵² A cikkben kifejtett elmélet alapjául negyvenöt brit bebörtönzött, legalább két nemi bűncselekményt elkövetett férfi elkövetési módja szolgált. Canter ez alapján két típusú elkövető között tett különbséget. Az első az ingázó (commuter), aki otthona hatókörzetétől eltávolodva, de az új helyen is egy relatív szűk területre koncentrálva követte el a bűncselekményeket. A másik típus a portyázó (marauder), aki saját lakóhelyéről kiindulva, jól behatárolható zónában tevékenykedik, majd tér vissza eredeti kiindulópontjára.

50 Lehoczki (2011)

51 Canter (2000)

52 Canter–Larkin (1993)

2. ábra: Az elkövetők két típusa

Második cikkében Canter és szerzőtársa, Maurice Godwin az Amerikai Egyesült Államok sorozatgyilkosai által elkövetett emberölések helyszíneire koncentrált.⁵³ A cikkben a szerzők ötvennégy, legalább tíz különböző helyen és időben elkövetett emberölésért bebörtönzött gyilkosból álló mintán végeztek vizsgálatot. Az esetek 92 százalékában az elkövető és az áldozat nem ismerte egymást. A kísérlet eredményeképp a szerzőpáros hármast követeltetést vont le. Eszerint a sorozatgyilkosok lakóhelye az a kiindulási alap, amelyet a gravitációs erő középpontjához hasonlítanak. A második konklúzió, hogy az a távolság, amelyet az elkövető otthonától az áldozat kiválasztásának helyszínéig tesz meg, kisebb, mint az a távolság, amelyet az elkövetés helyszínétől addig a pontig tesz meg, ahol megszabadul a holttesttől (dump site). A harmadik eredmény, hogy az utóbbi hely az idők során szisztematikus módon változik, míg az elkövetési hely jellemzői nem.

Az Investigative Psychology irányzat nagy sikert aratott az elméleti szakma művelőinek körében. A módszer hátránya, hogy művelői nem rendelkeznek nyomozási tapasztalatokkal,⁵⁴ illetve erről a megközelítésről is elmondható az induktív módszer kritikája, vagyis az a tény, miszerint az, hogy egy adott típusú bűncselekményt kilencszer egy ugyanolyan típusú elkövető valósított meg, semmit nem mond arra nézve, hogy a tizedik esetben is tényleg ugyanilyen személyiséggel állunk-e szemben. Komoly kérdésként merül fel az is, hogy a hangsúlyozottan induktív alapokon működni kívánó Investigative Psychology tételeinek tesztelésére vonatkozó – jelen esetben negyvenöt, illetve ötvennégy főből álló – minta mennyivel reprezentatívabb, mint az FBI által meginterjúvált harminchat fős csoport.

Bizonyítékanalízis – Behavior Evidence Analysis

A Behavior Evidence Analysis irányzatának kidolgozása Brent E. Turvey amerikai szabadúszó profilalkotó nevéhez köthető. Alapgondolata, hogy nincs két egyforma eset, így felesleges átlagolt, fiktív elkövetők profiljának megalkotásával bajlódni. A profilalkotásnak ehelyett a történeti tényállás legpontosabb rekonstrukcióján kell alapulnia.⁵⁵

53 Godwin–Canter (1997)

54 Ebisike (2007) 87.

55 Lehoczki (2011)

Turvey saját módszerét konzekvensen deduktív alapokon állónak titulálja. Szemben áll a Canter által képviselt induktív módszerrel, de a Criminal Investigative Analysis is kemény kritikákkal illeti, mivel véleménye szerint az a deduktív módszer messzemenően hibásan alkalmazza. Ennek alátámasztására példákat is felhoz. Ilyen volt szerinte például a tradícióra való apellálás kategóriájába eső érvelési hiba, amikor a Tennessee kontra William R. Stevens ügyben Gregg O. McCrary FBI-ügynök, akit szakértő tanúként hallgattak meg, úgy nyilatkozott, hogy véleménye szerint, bár a profilalkotás nem egy egzakt tudomány, de a helyi rendőri szervektől érkező megkeresések nagy száma legitimálja a módszert.⁵⁶ Turvey kiemelt szerepet tulajdonít módszere tudományelméleti megalapozásának. Hosszan értekezik az induktív és a deduktív megközelítés módszertani alapjairól, és azok megfelelő kontextusban történő használatáról.⁵⁷

A Behavioral Evidence Analysis tíz alapelven nyugszik:⁵⁸

1. *Az egyediség elve (principle of uniqueness)*
Minden személy egyedileg fejlődik az idők során. A múltbéli és a szerzett tapasztalatokat illető hasonlóság ellenére sincs két egyforma egyén.
2. *Az elválasztás elve (principle of separation)*
A profilalkotónak munkája minden egyes pillanatában tudatosan el kell kerülnie azt a csapdát, hogy az elkövető egyes jellemvonásait, félelmeit stb. a saját jellemzői alapján akarja megítélni.
3. *A viselkedési dinamika elve (principle of behavioral dynamics)*
A viselkedés és a modus operandi sosem statikus. Ez az idők során változik, illetve valamilyen mértékben mindig alkalmazkodik a körülményekhez.
4. *A viselkedési motiváció elve (principle of behavioral motivation)*
Minden tettnek van egy mögöttes motivációja, amely lehet tudatos és tudat alatti.
5. *A többszörös cél elve (principle of multidetermination)*
A külvilágban egyszeri cselekményként realizálódó folyamat az elkövető számára több célt is szolgálhat.
6. *A motiváció dinamikájának elve (principle of motivational dynamics)*
A külvilágban egyszeri cselekményként realizálódó folyamat az elkövető számára több motívumot is kielégíthet.
7. *A viselkedés változóságának elve (principle of behavioral variance)*
Különböző elkövetőknek a külvilágban azonos módon megjelenő tettei mögött eltérő motívumok is állhatnak.
8. *A nem szándékolt következmények elve (principle of unintended consequences)*
A cselekménynek nem minden következményére terjed ki az elkövető tudati oldala.⁵⁹
9. *Az emlékezet rongálódásának elve (principle of memory corruption)*
A tanúvallomások – több okból kifolyólag – számos szempontból megbízhatatlannak. Erre a profilalkotás folyamata során végig figyelemmel kell lenni.

56 Turvey (2012c)

57 Uo.

58 Turvey (2012b)

59 Lásd pl. a büntetőjogi vegyes bűnösség kategóriáját.

10. *A megbízhatóság elve (principle of reliability)*

A profil csak annyira megbízható, amennyire az alapjául szolgáló bizonyítékok is azok voltak.

A módszert több irányból is érte kritika. Ezek közül az egyik, hogy túlzott mértékben támaszkodik az elkövetés helyszínére.⁶⁰ Gyakorlatilag megsemmisítő véleményt jelez az az álláspont, amely szerint az irányzat nem más, mint a klasszikus nyomozati munka és kriminalisztika laza rendszerbe foglalása, kiegészítve egy kis tudományelméleti fejtegetéssel, legfőképp a deduktív és induktív érvelés közti distinkcióra kiélezve.⁶¹ Véleményem szerint az is a módszer egyik csapdáját jelenti, hogy olyan mértékben kell ragaszkodni a helyes következtetések levonásához és a hiba elkerüléséhez, hogy a végén – minden spekuláció elméleti lehetőségének elkerülése érdekében – gyakorlatilag nem marad semmilyen mozgástér hipotézisek és narratíva megfogalmazására.

Egyéb irányzatok a profilalkotás területén

Végül néhány szóban ki kell térni olyan irányzatok ismertetésére is, amelyek vagy limitáltak abban az értelemben, hogy a személyiségprofilnak csak egy szegmensére koncentrálnak, vagy pedig relatív új iniciatíváknak tekinthetők.

1. *Diagnosztikus értékelés (diagnostic evaluation)*

Nem szilárd rendszerbe rendezett irányzat. A diagnosztikus értékelés a pszichológiában jártas szakemberek segítségét jelenti a nyomozás során.⁶²

2. *Crime Action Profiling*

Viszonylag új irányzat, amelynek megteremtője Richard N. Kocsis, ausztrál szakember. Ez a módszer is induktív alapokon nyugszik, de egyelőre nem sok ezzel foglalkozó szakirodalom áll rendelkezésünkre.⁶³

3. *Földrajzi profilalkotás*

A módszer kidolgozása Kim Rossmo vancouveri rendőrnek köszönhető. A módszer célja megállapítani az elkövető lehetséges lakhelyét, munkahelyét vagy egyéb olyan területeket, ahol az elkövető otthonosan mozog.⁶⁴ A módszer korlátaira ékes bizonyíték, hogy Rossmót végül elbocsátották arra hivatkozva, hogy nem volt gazdaságos a foglalkoztatása, mivel nem volt elegendő bizonyíték arra, hogy a földrajzi profilalkotás a rendőrség számára megtérülő befektetés.⁶⁵ A Washingtonban, 2002 októberében, mesterlövészfegyverrel elkövetett lövöldözés felderítése során sem váltotta be a hozzá fűzött reményeket.⁶⁶

60 Ebisike (2007) 96.

61 Kocsis (2006): *Criminal Profiling: Principles and Practice*. Idézi: Ebisike (2007) 96.

62 Lehoczki (2011)

63 Ebisike (2007) 98.

64 Turvey (2012d)

65 Rossmo v. Vancouver Police Board, 2001 BCSC 1775 (CanLII) Forrás: www.canlii.org/en/bc/bcsc/doc/2001/2001bcsc1775/2001bcsc1775.html

66 Turvey (2012d)

Összefoglalás

A cikkben áttekintettem a profilalkotás gyűjtőnévvel illetett irányzatok történetét, módszertani alapjait, előnyeit és kritikáit. Látható, hogy az egyes alkalmazott módszerek között szignifikáns különbségek találhatók. Mindegyiknek vannak korlátai, illetve a többihez képest jelentős előnyei. Véleményem szerint a profilalkotás nagyon hasznos eszköz a bűnüldöző hatóságok kezében, amennyiben megfelelően alkalmazzák. Ennek első feltétele, hogy a módszer nem szabad túlmisztifikálni, illetve alkalmazását erőltetni. A második feltétel pedig az, hogy a büntetőeljárás nyomozati szakában a módszer konkrét alkalmazási módjának meg kell felelnie a jogállamiság és a tisztességes eljárás követelményének, illetve – részben ehhez kapcsolódóan – a profilalkotás alkalmazását normatív alapon szabályozni kell.

IRODALOMJEGYZÉK

- Adler, Freda – Mueller, Gerhard O. W. – Laufer, William S. (2002): *Kriminológia*. Budapest, Osiris.
- Bendzsák Katalin – Benke Miklós (1994): Profilalkotás, mint nyomozási módszer. In: *Rendészeti Szemle*, 32. évf. 5. sz. 21–37.
- Canter, David (1990): A Multivariate Model of Sexual Offence Behavior: Developments in „Offender Profiling”. In: *The Journal of Forensic Psychiatry*, Vol. 1. No. 2. 189–215.
- Canter, David (2000): Offender Profiling and Criminal Differentiation. In: *Journal of Legal and Criminal Psychology*, Vol. 5. No. 1. 23–46.
- Canter, David (2004): The Organized/Disorganized Typology of Serial Murder: Myth or Model? In: *Psychology, Public Policy, and Law*, Vol. 10. No. 3. 293–320.
- Canter, David – Larkin, Paul (1993): The Environmental Range of Serial Rapists. In: *Journal of Environmental Psychology*, Vol. 13. No. 1. 63–69.
- Douglas, John E. – Burgess, Ann W. – Burgess, Allan G. – Ressler, Robert K. (eds.) (1992): *Crime Classification Manual*. San Francisco, Jossey-Bass.
- Douglas, John E. – Douglas, Lauren K. (2006): Modus Operandi and Signature Aspects of Violent Crime. In Douglas, John E. – Burgess, Ann W. – Burgess, Allan G. – Ressler, Robert K. (eds.): *Crime Classification Manual*. San Francisco, Jossey-Bass.
- Douglas, John E. – Olshaker, Mark (1998): *Sorozatgyilkosok*. Budapest, GABO.
- Douglas, John E. – Ressler, Robert K. – Burgess, Ann W. – Hartman, Carol R. (1986): Criminal Profiling from Crime Scene Analyses. In: *Behavioral Sciences and the Law*, Vol. 4. No. 4. 401–421.
- Ebisike, Norbert (2007): *The Use of Offender Profiling Evidence in Criminal Cases*. Doktori értekezés. Forrás: <http://digitalcommons.law.ggu.edu/cgi/viewcontent.cgi?article=1023&context=theses>
- Gross, Hans (1924): *Criminal Investigation: A Practical Textbook for Magistrates, Police Officers and Lawyers*. London, Sweet & Maxwell.
- Godwin, Maurice – Canter, David (1997): Encounter and Death: The spatial behavior of US serial killers. In: *Policing: International Journal of Police Strategy and Management*, Vol. 20. No. 1. 24–38.
- Horgan, John (2002): *Understanding Criminal Behavior: Beyond „Red Dragon”*. Faculty of Science Public Lecture Series, 2002/3. Cork, University College. Forrás: www.ucc.ie/academic/undersci/lectures/UnderstandingCriminalBehaviour.pdf
- Lehoczki Ágnes (2011): Irányzatok a bűnügyiprofil-alkotásban. In: *Belügyi Szemle*, 59. évf. 6. sz. 62–81.
- McNamara, James J. – Morton, Robert J. (2007): Cracking the BTK case – the FBI’s Behavioral Analysis Unit is ready to help. In: *The RCMP Gazette*, Vol. 69. No. 1.
- Nagy Ferenc (2008): *A magyar büntetőjog általános része*. Budapest, HVG-ORAC.

- Poe, Edgar Allan (1841): A Morgue utcai kettős gyilkosság. In: *Klasszikus detektívtörténetek*. Budapest, Európa Kiadó.
- Tremmel Flórián – Fenyvesi Csaba – Herke Csongor (1998): *Kriminalisztika*. Budapest–Pécs, Dialóg Campus.
- Turvey, Brent E. (2012a): A History of Criminal Profiling. In Turvey, Brent E. (ed.): *Criminal Profiling: An Introduction to Behavioral Evidence Analysis*. Amsterdam, Elsevier.
- Turvey, Brent E. (2012b): An Introduction to Behavioral Evidence Analysis. In Turvey, Brent E. (ed.): *Criminal Profiling: An Introduction to Behavioral Evidence Analysis*. Amsterdam, Elsevier.
- Turvey, Brent E. (2012c): Criminal Profiling: Science, Logic and Cognition. In Turvey, Brent E. (ed.): *Criminal Profiling: An Introduction to Behavioral Evidence Analysis*. Amsterdam, Elsevier.
- Turvey, Brent E. (2012d): Alternative Methods of Criminal Profiling. In Turvey, Brent E. (ed.): *Criminal Profiling: An Introduction to Behavioral Evidence Analysis*. Amsterdam, Elsevier.
- Witzig, Eric W. (1992): VICAP: The Violent Criminal Apprehension Program Unit. In Douglas, John – Burgess, Ann W. – Burgess, Allan G. – Ressler, Robert K. (eds.): *Crime Classification Manual*. San Francisco, Jossey-Bass.

SUMMARY

Summary Thoughts on some basic aspects of offender profiling

CSIRIK György Márton

Criminal profiling is a rapidly evolving and also an extremely controversial area of criminal investigation. During decades of application and numerous studies on this subject different methods of criminal profiling emerged, which differ in methodology, basic philosophy and aim. Some claim that criminal profiling is totally unreliable; others say that it is not any different than classic police work. In this article I attempt to clarify some basic definitions; overview how criminal profiling has become a coherent system from elements already known; present the most recognized methods of criminal profiling, and last, but not least provide a quick insight into the Hungarian aspects of criminal profiling.